

فرهنگ عامه (فولکلور) در دیوان خاقانی

هائیده موسویان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فرهنگ عامه (فولکلور)

در دیوان خاقانی

تالیف:

هائیده موسویان

انتشارات موجک

سرشناسه : موسویان، هائیده، ۱۳۴۷-

عنوان و نام پدیدآور : فرهنگ عامه (فولکلور) در دیوان خاقانی/تالیف هائیده موسویان.
مشخصات نشر : تهران: انتشارات موجک، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری : ۴۹۴ ص.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۴-۱۴۲-۱

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

یادداشت : کتابنامه: ص. ۴۸۱.

موضوع : خاقانی، بدیل بن علی، ۵۲۰ - ۵۹۵ق -- معلومات -- فرهنگ عامه

موضوع : Khaqani, Badil ibn Ali -- Knowledge -- Folklore

موضوع : خاقانی، بدیل بن علی، ۵۲۰ - ۵۹۵ق . دیوان -- نقد و تفسیر

موضوع : Khaghani, Badil ibn Ali . Divan -- Criticism and Interpretation

موضوع : فرهنگ عامه در ادبیات

موضوع : Folklore in literature

موضوع : شعر فارسی -- قرن ۶ق. -- تاریخ و نقد

موضوع : Persian poetry -- 12th century -- History and criticism

رده بندی کنگره : PIR۴۸۵

رده بندی دیویی : ۸ فا ۱/۲۳

شماره کتابشناسی ملی : ۶۱۰۹۲۳۵

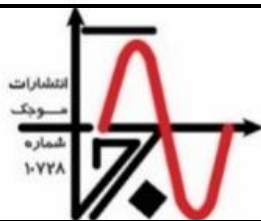
انتشارات موجک

تلگرام : ۰۹۰۱۷۶۷۲۵۰۲ کانال: telegram\me/mojak1

تلفن مرکز پخش : ۰۲۶۳۲۴۰۳۵۱۶ - ۰۲۶۳۲۴۰۳۵۱۳ - ۰۲۱۶۶۱۲۷۵۹۳

ایمیل : mojakpublication@yahoo.com

سایت : www.mojak.ir

عنوان : فرهنگ عامه (فولکلور) در دیوان خاقانی

تالیف : هائیده موسویان

مشخصات ظاهری : ۴۹۴ صفحه، قطع وزیری

چاپ اول : تابستان ۱۳۹۹، تیراژ : ۵۰۰ جلد

قیمت : ۹۲۰۰۰۰ ریال، شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۴-۱۴۲-۱

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای انتشارات موجک محفوظ است. هیچ شخص حقیقی و حقوقی حق چاپ و تکثیر این اثر را به هر شکل و صورت اعم از فتوکپی، چاپ کتاب و ... را ندارد. متخلفین به موجب بند ۵ ماده قانون حمایت از ناشرین تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

پیش گفتار..... ۱

فصل اول: کلیات ۷

۱-۱ مقدمه ۷

۲-۱ اهمیت موضوع ۸

۳-۱ اهداف ۱۰

۴-۱ پرسش‌ها ۱۴

۵-۱ فرضیه ۱۴

فصل دوم: پیشینه و مبانی نظری فرهنگ عامه (فولکلور) ۱۵

۱-۲ پیشینه موضوع ۱۵

۲-۲ ادبیات ۱۸

۳-۲ جامعه‌شناسی ادبیات ۱۹

۴-۲ ادبیات و جامعه‌شناسی ۲۰

۵-۲ فرهنگ عامه و جامعه‌شناسی ۲۲

۶-۲ تعریف فرهنگ ۲۳

۷-۲ فرهنگ و آداب اجتماعی ۲۶

۸-۲ فرهنگ جامعه ۲۷

- ۹-۲ ویژگی‌های فرهنگ ۲۸
- ۱۰-۲ فرهنگ عامه (فولکلور) ۲۸
- ۱۱-۲ تعاریف فرهنگ عامه (فولکلور) ۳۴
- ۱۲-۲ تاریخچه فرهنگ عامه (فولکلور) ۴۳
- ۱۳-۲ ویژگی‌های فرهنگ عامه (فولکلور) ۴۵
- ۱۴-۲ قلمرو فرهنگ عامه (فولکلور) ۴۸
- ۱۵-۲ تقسیم‌بندی فرهنگ عامه ۵۰
- ۱۶-۲ مطالعات در فرهنگ عامه جهان ۵۴
- ۱۷-۲ مطالعات در فرهنگ عامه ایران ۵۶
- ۱-۱۷-۲ تاریخچه فرهنگ عامه در ایران ۵۶
- ۲-۱۷-۲ بنیان‌گذاران پژوهش در «فرهنگ مردم» ایران در قبل و بعد از اسلام ۶۵
- ۱۸-۲ وابستگی فرهنگ عامه و فولکلورشناسی به سایر علوم ۷۱
- ۱۹-۲ فرهنگ عامه (فولکلور) از دیدگاه مردم‌شناسی ۷۲
- ۲۰-۲ اهمیت توجه به فرهنگ عامه ۷۳
- ۲۱-۲ تأثیر فرهنگ عامه در حیات اجتماعی ۷۴
- ۲۲-۲ جایگاه و تأثیر فرهنگ عامه در زندگی ایرانیان ۷۶
- ۲۳-۲ دیدگاه پژوهشگران فرنگی و ایرانی از فرهنگ عامه ۷۸
- ۱-۲۳-۲ پژوهشگران فرنگی ۷۸
- ۲-۲۳-۲ پژوهشگران ایرانی ۸۳
- ۲۴-۲ فواید و ارزش‌های فرهنگ عامه (فولکلور) ۹۰
- ۲۵-۲ کاستی‌های مطالعات فرهنگ عامه در ایران ۹۱

فصل سوم: مبانی تاریخی فرهنگ عامه (فولکلور) ۹۳

- ۱-۳ معرفی خاقانی ۹۳
- ۲-۳ اوضاع اجتماعی دوران خاقانی ۹۶

- ۳-۳ سبکهای ادبی ۹۷
- ۴-۳ دیوان خاقانی ۹۸
- ۱-۴-۳ سبک شعر خاقانی ۹۸
- ۲-۴-۳ شیوه شاعری ۱۰۰
- ۳-۴-۳ ارزش‌های فرهنگی اجتماعی دیوان خاقانی ۱۰۱
- ۴-۴-۳ خاقانی و فرهنگ عامه ۱۰۲

فصل چهارم: نظریه سامانه و نظام فرهنگی ۱۰۵

- ۱-۴ نظریه سامانه (سیستم یا نظام) ۱۰۵
- ۱-۱-۴ تفکر سامانه‌ای ۱۰۶
- ۲-۱-۴ مفهوم سامانه ۱۰۸
- ۳-۱-۴ تحولات متدولوژی (روش‌شناسی) علم در تاریخ ۱۱۰
- ۴-۱-۴ مفهوم نظریه عمومی سامانه ۱۱۲
- ۵-۱-۴ ویژگی‌های سامانه ۱۱۳
- ۶-۱-۴ عناصر سامانه ۱۱۴
- ۷-۱-۴ روابط سامانه ۱۱۶
- ۸-۱-۴ محیط سامانه ۱۱۶
- ۹-۱-۴ تغییر سامانه ۱۱۶
- ۱۰-۱-۴ سلسله مراتب سامانه ۱۱۶
- ۲-۴ نظریه فرهنگی ۱۱۷
- ۱-۲-۴ مطالعات فرهنگی ۱۱۷
- ۲-۲-۴ قلمرو نظریه‌های فرهنگی ۱۲۱
- ۳-۲-۴ نظریه فرهنگی ساختارگرا ۱۲۲
- ۳-۴ ورود اندیشه سامانه‌ای به حوزه علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی و فرهنگ عامه ۱۲۴

فصل پنجم: جنبه‌های زبانی فرهنگ عامه در دیوان خاقانی با رویکرد سامانه‌ای ۱۲۷

- ۱-۵ جنبه‌های زبانی فرهنگ عامه در دیوان خاقانی ۱۲۷
- ۲-۵ اساطیر: شخصیت‌های اساطیری ملی و مذهبی، موجودات اساطیری در دیوان خاقانی ۱۳۲
- ۳-۵ لغات و ترکیبات عامیانه ۱۶۵
- ۴-۵ مثل‌ها و تمثیل‌های عامیانه ۱۷۹

فصل ششم: جنبه‌های غیر زبانی فرهنگ عامه در دیوان خاقانی با رویکرد سامانه‌ای

- ۱۹۳
- ۱-۶ جنبه‌های غیر زبانی فرهنگ عامه ۱۹۳
- ۲-۶ گفتار ۱: باورها، آداب و رسوم و مراسم و جشن‌ها به عنوان ورودی‌های نظری و خروجی‌های عملی سامانه ۱۹۴
- ۱-۲-۶ مراسم جشن و سرور و اعیاد ۱۹۶
- ۲-۲-۶ عقاید، مراسم و آداب عزاداری ۲۴۲
- ۳-۶ گفتار ۲: پوشاک ۲۵۳
- ۱-۳-۶ انواع پارچه در عصر خاقانی ۲۵۷
- ۲-۳-۶ انواع لباس و پوشاک ۲۶۱
- ۳-۳-۶ انواع کفش و پاپوش ۲۶۹
- ۴-۳-۶ ملزومات لباس ۲۷۰
- ۵-۳-۶ لباس پیروان مذاهب دیگر در فرهنگ عامه قرن ۶ ۲۷۴
- ۴-۶ گفتار ۳: پیشه‌ها ۲۷۷
- ۱-۴-۶ عقاید و باورها به عنوان ورودی‌ها ۲۷۷
- ۲-۴-۶ انواع پیشه‌ها و مشاغل به عنوان خروجی‌ها ۲۷۸
- ۵-۶ گفتار ۴: تفریحات و بازی‌های عامه ۲۹۴
- ۱-۵-۶ عقاید و باورهای آن به عنوان ورودی‌ها ۲۹۴
- ۲-۵-۶ انواع بازی‌ها به عنوان خروجی‌ها ۲۹۶

- ۶-۶ گفتار ۵: نجوم، باورها و اعمال آن ۳۱۰
- ۶-۶-۱ آسمان و فلک و عقاید و باورهای آن به عنوان ورودی ها ۳۱۱
- ۶-۶-۲ اعمال و رفتارهای نجومی به عنوان خروجی ها ۳۲۸
- ۶-۷ گفتار ۶: خانواده و زن، تعلیم و تربیت فرزندان ۳۳۱
- ۶-۷-۱ عقاید به عنوان ورودی ها ۳۳۱
- ۶-۷-۲ تمهیدات و امکانات پرورشی و آموزشی فرزند به عنوان خروجی ها ۳۳۴
- ۶-۸ گفتار ۷: سفر و آداب آن ۳۳۹
- ۶-۸-۱ عقاید درباره سفر به عنوان ورودی ها ۳۳۹
- ۶-۸-۲ آداب و اعمال سفر به عنوان خروجی ها ۳۴۲
- ۶-۹ گفتار ۸: مکاتبات و مراسلات عامه مردم ۳۵۱
- ۶-۹-۱ عقاید پیرامون آن به عنوان ورودی ها ۳۵۱
- ۶-۹-۲ آداب و وسایل به عنوان خروجی ها ۳۵۱
- ۶-۱۰ گفتار ۹: پزشکی و فرهنگ عامه ۳۵۴
- ۶-۱۰-۱ بیماری ها و امراض و عقاید مربوط به آنها به عنوان ورودی ها ۳۵۷
- ۶-۱۰-۲ درمانها، خوردنی ها و داروها و نوشیدنی های پزشکی به عنوان خروجی ها ۳۶۶
- ۶-۱۰-۳ نکاتی در مورد رفتار عامه اطبا ۳۹۱
- ۶-۱۰-۴ امور بهداشتی به عنوان سایر خروجی های اعمال و رفتار ۳۹۴
- ۶-۱۰-۵ سایر عقاید راجع به سلامتی و پزشکی به عنوان ورودی ها ۳۹۵
- ۶-۱۱ گفتار ۱۰: سحر و جادو ۳۹۷
- ۶-۱۱-۱ عقاید سحری و جادویی به عنوان ورودی ها ۳۹۷
- ۶-۱۱-۲ اعمال جادویی و انواع کارهای مردم جادوگر و ساحر به عنوان خروجی ها ۴۰۱
- ۶-۱۲ گفتار ۱۱: حیوانات ۴۲۶
- ۶-۱۲-۱ باورها و اعمال عامه به عنوان ورودی ها و خروجی ها ۴۲۶
- ۶-۱۲-۲ انواع حیوانات و اعتقادات و رفتار عامه راجع به آنها ۴۲۸
- ۶-۱۳ گفتار ۱۲: گیاهان ۴۴۴

- ۶-۱۳-۱ انواع گیاهان و باورها و رفتارهای پیرامون آن به عنوان ورودی‌ها و خروجی‌ها ۴۴۴
- ۶-۱۴-۱۳: سایر عقاید و باورهای کهن رایج عامه به عنوان ورودی‌ها ۴۵۱
- ۶-۱۴-۱ عقاید و باورهای انتزاعی و غیر مادی عامه ۴۵۲
- ۶-۱۴-۲ عقاید و باورهای مادی و زمینی به عنوان ورودی‌ها ۴۵۶

فصل هفتم: نتیجه‌گیری ۴۷۳

- منابع ۴۸۱
- منابع فارسی ۴۸۱
- منابع لاتین ۴۹۳
- منابع الکترونیک ۴۹۴
- مقاله و نشریه ۴۹۴
- پایان نامه ۴۹۴

فهرست علائم اختصاری

ص = صفحه

ق.ب = قصاید بزرگ

ق.ک = قصاید کوچک

غ = غزلیات

تر = ترجیعات

قط = قطعات

ر = رباعیات

پیش‌گفتار

واژه فارسی "فرهنگ" از دو بخش "فر" و "هنگ" ساخته شده که "فر" پیشاوند است و به معنی بالا، بر، جلو یا پیش و "هنگ" از ریشه زبان اوستایی است و معنی زور، قدرت، وزن، سنگینی و کشیدن دارد. بنابراین معنی واژه فرهنگ "کشیدن به سوی بالا" و یا "کشیدن به بیرون" است. از دیدگاه مردم‌شناسی فرهنگ عبارت است از مجموعه‌ای از زبان، باورها، رسم‌ها، عادت‌ها، دانسته‌ها و فن‌ها. این‌ها ساخته و پرداخته یک فرد مشخص نیست بلکه یادگار گذشتگان است که یک فرد جامعه از راه ارتباط با دیگران به فراگیری آن می‌پردازد و خود در فرآیند زندگی اجتماعی، فرهنگ را به نسل‌های آینده می‌رساند. بررسی فرهنگ در واقع بررسی رفتار اجتماعی است و در دانش مردم‌شناسی و مردم‌شناسی فرهنگی نیز مورد رویکرد بسیار است. (آشفته‌تهرانی، ۱۳۸۷، ۲۴۸-۲۴۹). با توجه به این که از فرهنگ، مفهوم پیچیده و بحث‌انگیز و تعاریف گوناگونی بیان شده است به طور کلی می‌توان گفت: فرهنگ عبارت است از نظام مشترکی از باورها و ارزش‌ها و رسوم و رفتارها که اعضاء جامعه در تطبیق با جهان آنها را به کار می‌برند و در ارتباط با یکدیگر به کار می‌گیرند و از راه آموزش، از نسلی به نسلی دیگر انتقال می‌یابد. بنابراین طبق این تعریف، تمام اطلاعات، دانسته‌ها و رفتارها در زندگی همچون آداب و رسوم، نحوه گذران زندگی، تهیه‌های احتیاج عمومی، راه و رسم انتخاب همسر، چگونگی تربیت فرزندان، نحوه تعامل با یکدیگر و.... همه و همه جزئی از فرهنگ است که چگونگی رفتار و اعمال ما را شکل می‌دهد.

به عقیده جامعه‌شناسان "فرهنگ" عبارت است از مجموعه‌ای پیچیده از معرفت، عقاید، هنر، اخلاقیات، قوانین، آداب و همه قابلیت‌ها و عادات دیگری است که انسان چون عضوی از جامعه آنها را می‌آموزد. در نتیجه فرهنگ پدیده‌ای اجتماعی است و همه وجوه فرهنگی، اعم از عناصر مادی یا معنوی مانند زبان، فنون، هنر، آداب و رسوم، آیین، مناسک و شعایر، سنت‌ها، ابزار و وسایل کار و زندگی و مانند آنها را که در بافت و متن جامعه معنا و مفهوم می‌یابند در برمی‌گیرد.

آداب و رسوم، ادبیات عامیانه، زبان و گویش محلی جملگی زاینده تمدن یک ملت است و از این میان شعر و هنر نمادی از عواطف و جهان بینی یک قوم و ملت و بهترین راه شناخت اندیشه‌ها، عواطف، جهان بینی و بررسی مسایل فرهنگی به ویژه فرهنگ عامیانه می‌باشد که به شکل ساده و بی‌پیرایه اما ریشه‌دار و عمیق در بین مردم یک اجتماع زنده، جاری است و سینه به سینه از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. در شعر یک شاعر بازتاب فرهنگ و اوضاع اجتماع آن دوره کاملاً هویدا است و ما برای شناخت فرهنگ آن اجتماع به کمک مورخ اجتماعی نیز محتاجیم و شاعر که خود می‌تواند یک مورخ نیز باشد با هنر و دانش خود پیوندی استوار میان ادبیات، هنر و جامعه شناسی و فرهنگ برقرار کرده است.

از آن جایی که هر شاعر عضوی از جامعه زمان خود است و در آن جامعه زندگی می‌کند و با مردم آن حشر و نشر دارد لذا می‌توان گفت که شاعران هر کدام به عنوان مورخی اجتماعی قادرند فرهنگ عامه عصر خود را در اشعارشان به نمایش بگذارند و چه بسا بسیاری از آنها در این راه قدم‌های بزرگی برداشته‌اند. مطالعه دقیق و پژوهش عمیق تاریخ ادبیات ایران نشان می‌دهد که اغلب شعرای صاحب نام و شاخص زبان فارسی همواره با عموم و توده مردم روابطی عادی و صمیمانه داشته‌اند به گونه‌ای که با عقاید و باورها و اخلاق‌شان مألوف می‌شدند این مطلب سبب می‌شود که شعرا از عقاید و برداشت‌ها و باورهای عادی و عامی مردم به عنوان یکی از درون مایه‌های اساسی شعر خود، بهره‌جویند تا به شعر و سخن خود رنگ ملی و فرهنگی و دینی ببخشند و آداب و رسوم و سنت‌های جامعه خویش را در پیچ و خم رویدادهای تاریخی و سیاسی از گزند فراموشی و نسیان حفظ کنند و به تعبیری از اسلاف به اخلاف منتقل نمایند.

مطالعه فرهنگ عامه در ایران سابقه چندانی ندارد. رشید یاسمی در سال ۱۳۱۵ شمسی برای نخستین بار سخنرانی و مقاله‌ای با عنوان «فرهنگ عامه» در دانشگاه تهران ارائه کرد. از آن پس در کنگره‌های ایران‌شناسی و در پاره‌ای از آثار ادبی، فرهنگ عامه به صورت مستقیم یا غیرمستقیم مطرح شد. واژه فرهنگ در زبان فارسی و در لغت‌نامه‌ها، معانی مختلف چون ادب، تربیت، دانش، علم و معرفت و آداب و رسوم دارد فرهنگ مظهر تطبیق انسان با محیط است و فرهنگ جامعه، مجموعه‌ای است از آنچه فرد باید بداند تا اعتقاد داشته باشد تا بتواند به شیوه‌ای مقبول رفتار کند و در کلی‌ترین تعریف، فرهنگ، همان معرفت و بصیرت است.

انسان با تأثیرپذیری از فرهنگ عامه غالب، خود را در مسیر فکری و عقلی جامعه قرار می‌دهد و از آن پیروی می‌کند و در این میان هر قدر اشتراکات فرهنگی بیشتر باشد تفاهم و ارتباطات کلامی نیز بیشتر می‌شود و نوعی درک و تفاهم متقابل به وجود می‌آید فرهنگ مستقل از زبان و زبان مستقل از فرهنگ نیست و قدرت و نفوذ هر فرهنگی در زبانش ظاهر می‌شود و این روند به طور متداوم در جریان و حرکت است.

فرهنگ عامه چون درختی کهن ریشه دارد و در برابر سیل بنیان‌کن فرهنگ ماشینی که بسیار جاذب و سریع است مقاومت می‌کند و تلاش می‌کند که از پا نیفتد و این مقاومت به عمل و پایداری و ژرفای هر فرهنگی و دلبستگی نسل زاده در آن، وابسته است.

فرهنگ‌های اصیل به جرم کهنگی به فراموشی سپرده می‌شوند و به جای خود فرهنگ‌های مدرن که هیچ سنخیتی با هویت افراد ندارند راهشان را باز و بازتر می‌کنند.

فرهنگ ساخته اندیشه و دست‌آمیزه است و از راه زبان، زبان رمز و اشاره، خط و نوشته، نقش و نگار، اسباب و ابزار و وسایل و اشیاء از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد و همچون میراث مادی و معنوی در تاریخ حیات اجتماعی نوع بشر استمرار و دوام می‌یابد.

بسیاری از جامعه‌شناسان میزان سادگی و پیچیدگی این میراث اجتماعی را، در هر دو صورت مادی و معنوی آن، وجه تمایز فرهنگی میان جامعه‌های جهان شناخته‌اند.

انسان، فرهنگ را در حیات اجتماعی خود از راه آموزش و تقلید کسب می‌کند و در سازگاری با محیط زیست و همنوایی با رفتارها و هنجارهای پذیرفته شده جمعی در جامعه، برای حفظ بقای خود و تداوم نسل و برآورده کردن نیازها و انتظام‌بخشیدن به کارها انگاره‌بندی می‌کند و به کار می‌بندد.

در نتیجه، فرهنگ پدیده‌ای اجتماعی است و همه‌ی وجوه فرهنگی، اعم از عناصر مادی تا معنوی مانند: زبان، فنون، هنر، آداب و رسوم، آیین، مناسک و شعایر، سنت‌ها، ابزار و وسایل کار و زندگی، اشیای آیین مذهبی و مانند آنها را که در بافت و متن جامعه معنا و مفهوم می‌یابند دربر می‌گیرد.

درک و فهم این وجوه فرهنگی تنها از راه رابطه‌شان با یکدیگر و با اعضای جامعه‌ای که آنها را به کار می‌برند فهم‌پذیر و دریافتنی خواهد بود.

مجموعه‌ی این میراث فرهنگ بشری نیز همبستگی‌های اجتماعی - قومی مردم را در جامعه‌ها و تاریخ زندگی آنها پدید می‌آورد.

می‌دانیم که هر آفریده ادبی در ذات خود نشانه‌ای دارد از منشاء اجتماعی خود، محیط اجتماعی که اثر در آن متولد شده است در سبک و شیوه بیان و نیز محتوای کلام و آفریننده اثر، انعکاس یافته است و آنگاه می‌توانیم با مطالعه آثار ادبی یک جامعه ارزیابی از آن جامعه و مردمش و فرهنگ رایج در آن را داشته باشیم.

در شعر یک شاعر بازتاب فرهنگ و اوضاع اجتماع آن دوره کاملاً هویدا است و ما برای شناخت فرهنگ آن اجتماع به کمک مورخ اجتماعی نیز محتاجیم و شاعر که خود می‌تواند یک مورخ نیز باشد با هنر و دانش خود پیوندی استوار میان ادبیات، هنر و جامعه شناسی و فرهنگ برقرار کرده است.

خاقانی از جمله شاعرانی است که به نحو احسن از عهده این مهم بر آمده و بسیاری از زوایای جامعه اعم از شادی‌ها، سوگ‌ها، بیماری‌ها، عقاید نجومی، آئین‌ها و... را از نظر گذرانده و در متن ادبیات خود گنجانده و معرفی کرده است و همچون گنجینه‌های ذی قیمتی برای نسل‌های آینده به یادگار گذاشته است.

دیوان خاقانی مشحون از تصاویر واقعی و عینی از زندگی مردم و جامعه است. دیوان او دنیای بزرگی است با تمام خصوصیات دنیای خارج که ارکان و عناصر آن را مشاهدات و تجربیات شاعر از عالم محسوس تشکیل داده است. آداب و رسوم مردم از سوگواری و عروسی و اعتقادات آنان، سحر و جادو، باورهای پزشکی و... در دیوان او مورد اشاره قرار گرفته‌اند.

خاقانی با به کار بردن بسیاری از باورها و اعتقادات عامیانه در دیوان خود تلاش کرده است در انتقال و ماندگاری این باورهای عوام به عنوان بخشی از فرهنگ و زبان و ادبیات فارسی، سهم مهمی داشته باشد و به یقین به استناد سخن بسیاری از اربابان ادب در این راه موفق بوده است.

در این کتاب که به بررسی فرهنگ عامه در جامعه قرن ۶ و روزگار خاقانی می‌پردازد در واقع به تأثیراتی می‌پردازد که دیوان خاقانی از جامعه عصر خود و فرهنگ غالب آن گرفته است و آنها را همچون آینه‌ای منعکس ساخته است.

یکی از راه‌های شناخت فرهنگ و ادب هر قوم و اعصار گذشته، آشنایی با فرهنگ شفاهی آن است که مکتوب نمی‌شود بلکه سینه به سینه نقل شده و فولکلور آن ملت را شکل می‌دهد. هر چند که

دامنه شناخت فرهنگ یک قوم بسیار وسیع و متنوع است. بنابراین بررسی و ثبت آنها می‌تواند ما را به ویژگی‌های اصلی آداب و رسوم ملت‌ها و دوره‌ها رهنمون سازد.

این کتاب، پژوهشی درباره فرهنگ عامه یا فولکلور در دیوان پادشاه اقلیم سخن و فرمانروای عالم ذکر معالی، افضل الدین بدیل بن ابراهیم متخلص به خاقانی است که هدف آن بررسی و تبیین عقاید و آداب و رسوم و عادات فرهنگ عامه یا فولکلور در قرن ۶ هجری بر اساس مبانی نظری-تاریخی و نظریه سامانه شامل ورودی‌ها و فرآیند و خروجی‌ها و بازخورد است. در پاسخ به این سوال اصلی که فرهنگ عامه یا فولکلور در دیوان خاقانی (قرن ششم) دارای چه عناصر نظری و عملی در چارچوب نظریه سامانه است؟ کتاب به این فرضیه رسیده است که در دیوان خاقانی، بسیاری از مفاهیم و عناصر فرهنگ عامه شامل عقاید و باورهای نظری در زمینه اساطیر، لغات و ترکیبات و تمثیلات عامیانه، جشن‌ها و عزاداری‌ها، اعیاد، پوشاک، پیشه‌ها، بازی‌ها و سرگرمی‌ها، نجوم، خانواده و تعلیم و تربیت فرزندان، سفر، مکاتبات، پزشکی، خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها، سحر و جادو، حیوانات و گیاهان، و مراسم و اعمال و آداب و رسوم عملی ناشی از آن است و بر اساس نظریه سامانه بصورت ورودی‌ها و خروجی‌های فرهنگ عامه در فرآیند جامعه بطور هماهنگ با همدیگر و با محیط بیرونی تعامل دارند و دارای بازخوردها یا نتایجی است.

از طرفی بدنه و پیکره جامعه با توجه به دانش امروز به سان سیستم نظامی می‌ماند که فرهنگ عامه که از اجزاء اصلی آن به حساب می‌آید در حکم اطلاعات یا دیتا (data) و داده‌هایی است که شامل ورودی‌ها و خروجی‌ها و پردازش و فرآیندی است که خود موجب بازخورد یا فیدبک جدید می‌شود.

لذا هدف مولف در این کتاب بررسی دو مطلب است یک استخراج نسبتاً جامع و کاملی از فرهنگ عامه موجود در دیوان خاقانی و دوم قرار دادن فولکلور استخراج شده در قالب یک سیستم و سامانه امروزی به منظور تلفیق و هماهنگی هرچه بیشتر دانش دیروز و امروز و گرایش نسل جدید به مطالعه و تحقیق در متون و فرهنگ گذشته و در نتیجه حفظ هویت ملی و گنجینه‌های ارزشمند ملی را موجب گردد.

کتاب با استفاده از روش تحقیق توصیفی (تاریخی)-تحلیلی و روش گردآوری کتابخانه‌ای-اسنادی و ابزار جمع‌آوری اطلاعات مانند برگه‌های مطالعاتی از دیوان خاقانی و شروح مختلف آن و کتب

و مقالات مربوط به نظریه سامانه، داده‌های تحقیق را فراهم کرده است و به تقسیم‌بندی و تجزیه و تحلیل آن پرداخته است. این کتاب تلفیق و هماهنگی هرچه بیشتر ادبیات دیروز و نظریه‌های امروز برای گرایش نسل جدید به مطالعه و تحقیق در متون ادبی و فرهنگ گذشته است تا موجب حفظ هویت ملی و گنجینه‌های ارزشمند ملی گردد. به عبارتی دیگر شرابی کهنه در ظرفی جدید است. تا چه قبول افتد و چه در نظر آید.

کلام آخر این که در جهت تبیین این جلوه‌ها و فرهنگ حاکم بر روزگار خاقانی که بازتاب آن در دیوان اشعارش منعکس است تمام سعی و توان خود را به کار گماشته‌ام اما بی‌تردید این تحقیق و پژوهش از خطا مصون نیست و قطعاً زوایا و جنبه‌های مختلف دیگری از فرهنگ رایج در عصر و جامعه خاقانی وجود دارد که در این نوشتار از قلم افتاده لذا به دلیل بضاعت اندکم و گستردگی و حجم سنگین موضوع، عذرخواه کاستی‌ها و نقایص آن هستم و علی‌رغم بکار بستن تمام سعی و تلاش خود، حاصل کار آن چیزی شد که توانم بود نه آن‌چه که باید باشد و می‌خواستم. لذا امید آن دارم که در فرصتی دیگر نواقص و کمبودها را جبران کنم و به تکمیل شایسته‌تری از این پژوهش پردازم و در این مسیر از اساتید فرهیخته و فاضل خود یاری می‌طلبم که همانند گذشته در طی این طریق مرا یاری رسانند تا به مطلوب بایسته و لایق فرهنگ و ادبیات فخیم کشورم در این دوره زمانی نایل گردم.

در خاتمه متذکر این مهم می‌شوم که آنچه تقدیم شده است بضاعتی اندک از سوی نگارنده است که به هیچ روی ادعای کار علمی و تحقیقی در سطح گسترده و جامع و کامل را نداشته و آنچه انجام داده‌ام یقیناً از نقص و اشکال خالی نیست اما نتیجه ماه‌ها جستجو و مطالعه در آثار و منابع موجود و بررسی دیوان حجیم این شاعر نامدار است که گامی کوچک در جهت آشنایی بیشتر نسل نو با فرهنگ و گذشته درخشان سرزمین مقدس مان ایران باشد.

نکته پایانی قابل ذکر این که دانشکده‌های ادبیات می‌توانند نقش بسیار پررنگی در زمینه شناخت و حفظ فرهنگ عامه داشته باشند که مسلم این امر جز با روشنگری و همت والای اهالی ادب امکان پذیر نخواهد شد.

ما بدان مقصد عالی نتوانیم رسید هم مگر لطف شما پیش نهاد گامی چند

این کتاب، پژوهشی درباره فرهنگ عامه یا فولکلور در دیوان پادشاه اقلیم سخن و فرمانروای عالم ذکر معالی، افضل الدین بدیل بن ابراهیم متخلص به خاقانی است بدین منظور که یکی از راه‌های شناخت فرهنگ و ادب هر قوم و اعصار گذشته، آشنایی با فرهنگ شفاهی آن است که مکتوب نمی‌شود بلکه سینه به سینه نقل شده و فولکلور آن ملت را شکل می‌دهد. هر چند که دامنه شناخت فرهنگ یک قوم بسیار وسیع و متنوع است. بنابراین بررسی و ثبت آنها می‌تواند ما را به ویژگی‌های اصلی آداب و رسوم ملت‌ها و دوره‌ها رهنمون سازد.

اجتماعی بودن در ذات و سرشت و نهاد بشر به صورت فطری نهاده شده است و فرهنگ هر ملت و قوم برخاسته از همین ویژگی خاص نوع بشر است لذا نمی‌توان انسان و جامعه را در دو موضوع و مقوله جدای از یکدیگر تصور کرد. فرهنگ هر شهر و کشوری نشانه تمدن و شعور ملی آن سرزمین است چرا که با هجوم فرهنگ‌های بیگانه و زندگی مدرنیته بسیاری از جوانان اعتقاد و عمل به آداب و سنن گذشته را کوته فکری می‌دانند و ترجیح می‌دهند خود را بیگانه با این آداب بدانند.

این کتاب در وهله اول در نظر دارد به بررسی و تبیین آداب و رسوم و عقاید و به طور کلی فولکلورهای موجود در دیوان خاقانی و به طور عام قرن شش هجری پردازد.

زیرا آثار شاخص ادبی و فرهنگ عامه هر قرن به توان بالا، قادرند خواسته‌ها و اندیشه‌های انسان‌هایی را که در یک جامعه زندگی می‌کنند حتی بعد از گذشت قرن‌ها به مردمان زمان‌های بعد منعکس سازند فرهنگ بسیار غنی و عامیانه ایرانی، از همین گونه افکار و آثار و الهامات روحی است که از ذوق و اندیشه افراد سرچشمه گرفته و ذخایر گرانبهایی از اثرات فکری و اخلاق ملی و شاهکارهای هنری و ادبی مردم ما را تشکیل داده است حتی بسیاری از این آداب و باورها به وسیله سیاحان و پژوهشگران از کشورمان صادر شده و به زبان‌های مختلف ملل جهان ترجمه شده و انتشار یافته است.

هر اثر ادبی، خود اشاره‌ای ضمنی به واقعیات موجود در جامعه دارد، شاعر در اثر خود از کلمات کلیدی استفاده می‌کند که لازمه آگاهی مخاطب از مفهوم آن، این است که او با کاربردها و دلایل این گونه کلمات در آن جامعه – هر چند اندک – آشنا باشد.

خاقانی از جمله شاعرانی است که به نحو احسن از عهده این مهم برآمده و بسیاری از زوایای جامعه، اعم از شادی‌ها، سوگ‌ها، بیماری‌ها و راه‌های درمان آنها، عقاید نجومی، آداب جنگ و کارزار، رسوم بزم و جشن‌ها و آئین‌ها، پوشاک، پیشه‌ها، ... را از نظر گذرانده و در متن ابیات و اشعار خود آنها را گنجانده و معرفی کرده است که همچون گنجینه‌های ذی‌قیمتی برای نسل‌های آینده به یادگار گذاشته است.

از طرفی بدنه و پیکره جامعه با توجه به دانش امروز به سان سیستم نظامی می‌ماند که فرهنگ عامه که از اجزاء اصلی آن به حساب می‌آید در حکم اطلاعات یا دیتا (data) و داده‌هایی است که شامل ورودی‌ها و خروجی‌ها و پردازش و فرآیندی است که خود موجب بازخورد یا فیدبک جدید می‌شود.

لذا هدف مولف در این کتاب بررسی دو مطلب است یک استخراج نسبتاً جامع و کاملی از فرهنگ عامه موجود در دیوان خاقانی و دوم قرار دادن فولکلور استخراج شده در قالب یک سیستم و سامانه امروزی به منظور تلفیق و هماهنگی هر چه بیشتر دانش دیروز و امروز و گرایش نسل جدید به مطالعه و تحقیق در متون و فرهنگ گذشته و در نتیجه حفظ هویت ملی و گنجینه‌های ارزشمند ملی را موجب گردد.

لذا هدف و مقصود اصلی از تالیف کتاب حاضر بررسی و جستجو و کنکاشی دقیق در راستای فرهنگ روزگار خاقانی در جهت شناسایی آن در عصر و دوران خاقانی بوده که او به این مواد به صورت صریح یا غیرمستقیم اشاره کرده است.

انتشارات موجک

ISBN:978-600-994-142-1

